

СІМ'Я ЯК ОСЕРЕДОК МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як змінювались сімейно-шлюбні відносини з кін. ХІХ ст. до поч. ХХІ ст. у площині міжкультурного діалогу, і що впливало на ці зміни?

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТЕМИ

Сім'я, зв'язки спорідненості, гетерогамні шлюби, нова історична спільність — «радянський народ», РАЦС (ЗАГС), транснаціональні сім'ї, ксенофобія, міжкультурний діалог

ВСТУП

Сучасні сім'ї бувають дуже різні: в одних мешкають діти з мамою і бабусею чи діти з татом, в інших — одна дитина з батьками чи багатодітна сім'я з батьками, дядьком і дідусем, або сестри з їхніми дітьми, або лиш закохана пара.

Родинні стосунки існують усередині значно більших груп, об'єднаних зв'язками спорідненості. Тож сім'я може формуватися на основі подружжя, батьківства, спорідненості, які породжують шлюбно-сімейні взаємини і регулюються правовими та культурними нормами, усталеними в суспільстві на цей час.

Найзагальніше визначення, що може охопити всю їхню різноманітність, наводиться у Сімейному кодексі України, де визначається, що сім'ю складають особи, які спільно мешкають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом.

Сім'я становить основу сучасного суспільства. У ній формуються, зберігаються і передаються поміж поколіннями культурні традиції, цінності, звичаї, норми. Сім'я часто об'єднує людей різних національностей, релігій, різного походження, які привносять у неї елементи своєї культури, традицій і звичаїв. Упродовж історичного розвитку суспільства ці традиції доповнюються новими елементами під впливом політичних, економічних, соціальних, культурних перетворень. Насамперед у сім'ї закладаються основи культурного виховання, навички співпраці й спілкування в полікультурному середовищі.

МІВАЦІЙНА ВПРАВА

• ДЖЕРЕЛО 1 Візуальні матеріали. Фото

*Андрій і Марія Господінови,
м. Одеса, 1859 р.*

Історико-етнографічний альбом Івана Гончара. Україна та українці: вибрані аркуші. — К., 2006.

Дружина та чоловік Бойчуки та їх діти, с.Іллінци, Івано-Франківська обл., 1927 р.

Історико-етнографічний альбом Івана Гончара. Україна та українці: вибрані аркуші. — К., 2006.

Родина Мотрі Шевлі з дочкою Надією та внуком, з сестрою праворуч та невісткою на другому плані, м.Новоград-Волинський, 1905 р.

Історико-етнографічний альбом Івана Гончара. Україна та українці: вибрані аркуші. — К., 2006.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Перегляньте фото **Джерела 1**. Знайдіть на запропонованих фотографіях поч. ХХ ст. стосунки подружжя, батьківства, спорідненості, на основі яких складається сім'я.

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

- 1 Передивіться родинний фотоальбом і знайдіть світлини різних років ХХ і ХХІ ст., де зображені взаємини спорідненості, подружжя, батьківства; зверніть увагу на те, як змінювалися з часом традиції фотографування родини.

ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА СІМ'Я І МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРЕПОНИ ДО УКЛАДАННЯ ЗМІШАНИХ ШЛЮБІВ

• Джерело 2 Історична довідка

Багатокультурність традиційного українського суспільства творилася як соціальною неоднорідністю, так і етнокультурними відмінностями населення.

З приводу етнонаціональної полікультурності зазвичай згадують про спільне мешкання українців, угорців, євреїв, поляків, інших громадян Австро-Угорської імперії на правобережних землях. Звернемо увагу й на джерела етнокультурного багатоманіття інших регіонів.

Зокрема, територію Південної України з XVIII ст. інтенсивно заселяли не лише українці чи гагаузи, росіяни чи татари, а й поселені Російською імперією колоністи: болгари, німці, греки, серби, іммігранти інших національностей, які розташовувалися тут переважно великими компактними поселеннями-колоніями.

Такі колоністи відрізнялися від місцевого населення культурою, сімейними звичаями, побутом. Усе це посилювало їхню настанову на переважне укладення шлюбів усередині своєї спільноти. Важливою обставиною було те, що укладення колоністами національно-змішаних шлюбів зазвичай тягло за собою виключення їх з колоній, а отже, і позбавлення їх тих особливих прав, якими вони користувалися. Виняток становили сербські іммігранти, які розселялися поміж місцевого населення і тому частіше створювали спільні сім'ї, переважно з українцями.

Та й загалом у традиційному українському суспільстві населення переважно створювало сім'ї в межах своєї чи сусідньої громади, близької за культурою, вірою і соціальним статусом. І хоча постійно відбувалися міжкультурні стосунки з іншими спільнотами, проте вони рідко виходили за межі добросусідських чи ділових.

Окрім того, такій шлюбній закритості сприяло й те, що представники різних етнічних груп у традиційному суспільстві часто зосереджувалися у певних соціальних станах (шляхта, козацтво, селянство, купецтво, дворянство, духовенство), що визначало характер їхньої зайнятості, обмеження і привілеї. Приміром, українці переважали серед селян, а поляки серед землевласників, часто саме євреї займалися комерцією і т. д. Тому уявлення про певні етнічні групи часто ґрунтувалися не стільки на особистому досвіді, скільки пов'язані були з цими соціальними статусами (козак чи селянин, бідна міщанка чи шляхтянка з багатого роду), що безперечно впливало і на заборону чи, навпаки, прагнення укласти шлюб між їхніми представницями та представниками.

Наприкінці XIX — на поч. XX ст. потужно почала розвиватися індустріалізація, внаслідок чого бурхливо зростала чисельність міського населення, і не лише робітництва, а й службовців, інтелігенції. І хоча більшість населення

становило селянство (81%), проте місто ставало зразком нових умов і досвіду багатокультурного співжиття, що було підставою для змін традицій, серед іншого й шлюбно-сімейних.

Власне все ХХ ст. у сфері шлюбно-сімейних стосунків стало періодом взаємовпливів традиційної та модерної культур. Першу розглядали як джерело етнічних ідентичностей: для одних націй, приміром, вірменської, єврейської — це домодерна міська культура; для інших — української, молдавської — переважно сільська. Щодо другої, то її середовищем ставали індустріалізовані міста, а особливістю — те, що протягом всього ХХ ст. вона активно піддавалася різним ідеологічним упливам.

(Л.Малес)

• ДЖЕРЕЛО 3 Офіційний документ

Громадянські права і правила укладення шлюбу кін. ХІХ — поч. ХХ ст. у Російській імперії

Книга 1. «Про права і сімейні обов'язки».

Розділ 1. «Про шлюбний союз».

Глава 1. «Про шлюб між особами православного віросповідання».

1. Особи Православного віросповідання всіх без винятку станів можуть вступати між собою в шлюб не питаючи на це особливого від уряду дозволу, та не будуть виключені при цьому зі своїх суспільних станів і спільнот. На цій же підставі допускається шлюб іноземця Православного віросповідання з російською підданою того ж віросповідання [...].

6. Забороняється вступати в шлюб без дозволу батьків, опікунів та піклувальників.

9. Забороняється особам, що перебувають на службі, як військовій, так і цивільній, одружуватися без письмово засвідченого дозволу їхнього начальства [...].

Глава 3. «Про шлюби нехристиян між собою і з християнами».

80. Якщо дружина або одна з дружин магометанина або іншої особи нехристиянського віросповідання прийме св. хрещення, то шлюб її може залишатися у своїй силі без затвердження його вінчанням за правилами Православної Церкви, але тоді лише, коли чоловік, який залишається у своїй вірі, дасть зобов'язання: 1) дітей, які мають народитися від них з того часу і хрещені в Православну віру, ні спокусами, ні погрозами, ні іншими якимись способами, не приводити у свій закон, і дружині своїй, за дотримання Православної віри, зневаги і докору не завдавати; 2) із жінкою, яка прийняла св. хрещення, пожити до доти, доки триватиме шлюб, перебувати в одношлюбному співжитті, відмовившись від інших дружин, якщо таких має.

81. Якщо хтось з подружжя, що належать до юдейського закону, навернеться до Православ'я, а інший залишиться в колишньому законі, але з наверненням жити побажає, то, залишивши їх у подружжі без розірвання, зобов'язати підписками: першого в тому, щоб він ретельно піклувався про приведення іншого

умовлянням до прийняття Православної віри, а цього в тому, щоб народжуваних в цьому шлюбі дітей ні спокусами, ні погрозами, ні іншими якимись способами не навертав до закону юдейського, і навернений у Православну віру дружині за її віру зневаги і докору не завдавав. Якщо ж новонавернена дружина або чоловік жити в колишньому шлюбі не побажають, то шлюб розривається і дається дозвіл одружитися з особою Православною. Але у випадку, якщо шлюб не розірвано, ні чоловікові, ні дружині не дозволяється постійне проживання в губерніях, де євреям осілість заборонена [...].

Свод законов гражданских прав (Св. зак. т. 10 ч. 1, изд. 1900 г. по прод. 1906 и 1908 гг.) / Сост. А. Л. Саатчиан. — СПб., 1911.

• Джерело 4 **Думка дослідника**

Міжнаціональні шлюби у традиційному українському суспільстві

Найбільше обмеження шлюбно-сімейних міжнаціональних контактів було в традиціях єврейського, польського, румунського, угорського населення, а найсуворіші правила поведінки жінок побутували у татарському, вірменському середовищі та в деяких інших народів.

[...] Юдаїзм суворо засуджував укладення євреями шлюбів із іновірцями. Тих, хто відступав від цього правила, виганяли з громад і по них, як за померлими, служили панахиду.

В цілому по Україні в кінці XIX — початку XX ст. міжнаціональні шлюби не перевищували двох відсотків; в окремих же етнорегіонах вони практично не укладалися зовсім.

У той час національно-змішані шлюби найпоширеніші були у великих промислових центрах і районах етнічного прикордоння, насамперед на прикордонні українців з росіянами, дещо менше — з білорусами (Полісся), а також на українсько-молдавському прикордонні. Рідше національно-змішані шлюби укладалися на прикордонні з угорцями і румунами, а також у районах етнічних вкраплень поляків, греків, болгар. У переважно однонаціональних регіонах міжнаціональні шлюби були рідкісним явищем.

У середовищі поселенців з внутрішніх районів України та Росії національно-змішані шлюби (українців, росіян, білорусів, а також вірмен та ін.) траплялися значно частіше, що пов'язано з близькістю їхніх культур, господарської діяльності, релігії.

У той же час наявна в їхньому середовищі нерівноцінність однонаціональних та змішаних шлюбів була пов'язана з певними відмінностями в сімейно-побутовому укладі. Так, в російських і білоруських сім'ях кінця XIX ст. ще досить сильним було верховенство чоловіків. В українській родині в силу певних історичних умов (пов'язаних, наприклад, з частими війнами, створенням козацтва, в результаті чого жінка могла тривалий час очолювати родину) становище жінки було більш незалежним.

Пономарев А. Межнациональные браки в УССР и процесс интернационализации. — К.: Наукова думка, 1983.

• ДЖЕРЕЛО 5 Свідчення очевидців

Традиційні уявлення про міжнаціональні шлюби

Мільов Іван Ілліч, болгарин (1896 р. н.) із села Преслав на Запоріжжі: «Ми і раніше дуже дружні були з українцями, які жили в сусідніх селах, часто зустрічалися з ними під час ярмарків і базарів, ходили один до одного в гості на престольні свята, але шлюб з ними не брали. Тоді це не було прийнято».

Гречанка Ніколіца Федора Олексіївна (1898 р. н.) із села Стила Донецької області: «Раніше було заведено виходити заміж тільки за людину своєї національності і односельця. А якщо хто виходив заміж не за грека, то це зазвичай була «перезріла» наречена, для якої, як тоді говорили, все одно за кого йти, хоч за «інородця», аби не залишитися в дівках».

Пономарев А. Межнациональные браки в УССР и процесс интернационализации. — К.: Наукова думка, 1983.

• ДЖЕРЕЛО 6 Свідчення очевидців

Значення майнової нерівності у створенні сім'ї на поч. ХХ ст.

— Вибирали більш-менш по цензу і на своєму рівні. Тоді якось не так, що по любові, а часто було так, що просто насильно оддавали. Батька не могли послухатися. Як батько сказав — це все. Було, що і сперечалися, і противилися. Якщо не по добрій волі, то звикне і живе — чи любе, чи не любе (Масло Михайло Павлович).

— Намагалися одружуватись з багатими, щоб земля була. Хай вона буде й погана, аби тільки земля була (Осадча Устина Юхимівна).

— Женилися — хто кого вподобає, хай бідна, аби сподобалася. Було таке, що й багатих брали, і бідних брали (Смола Параска Федотівна).

— Багаті нашими дівчатами не цікавилися і разом не співали, вони собі окремо. А бідняки й середняки разом гуляли. Відрізнялися. Такі гарні дівчата бідніші, то все рівно хлопці до багатой, бо в неї є воли, коні, може, корівка є (Безкоровайна Параска Митрофанівна).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–1930 років. — К.: Родовід, 1999.

• ДЖЕРЕЛО 7 Художній твір. Сватання на Гончарівці

Одарка: Та що це ти узяла у голову? Чи він же тобі рівня? Правда, він хлопець добрий, коваль мудрий, усячину зробить, не п'є, з бурлаками не гуля, як на мене звичайний; усе правда. Так що ж? Кріпак!

Уляна: Що нужди, мамо, що кріпак. Пани у нього добрі, про них усюди така чутка іде.

- Одарка:** Та хоч вони і добрі, та пани! Як-таки це можна, щоб тобі з волі та у неволю; була казенна [прим.: кріпачка, що належала не поміщикам, а казні (державі)], та підеш у підданство; була городянка, та станеш селянкою!
- Уляна:** Де б я ні була, чим би я ні стала, то мені і байдуже. Мені за ним буде усюди добре, бо я люблю його!
- Одарка:** А того і не подумаєш, як тебе поженуть на панщину?.. Ох, мені лихо! Мою Улясю та на панщину!
- Уляна:** А чим панщина страшна? Так зате не знатимемо ні подушних, ні десятицьких, ні ліхтарних; усе то пани за своїх людей платять.

Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання драматичні твори / Упоряд. Н.Ішина. — К.: Наукова думка, 1982.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

- 1 Прочитайте **Джерела 2, 3**. Які обставини сприяли, а які перешкождали укладенню міжнародних шлюбів кін. XIX — поч. XX ст?
- 2 За матеріалами **Джерела 3** дайте відповідь на запитання: хто мав дати дозвіл на шлюб у Російській імперії? За яких умов уможлилювався шлюб новонавернених християн і нехристиян? Вкажіть, яку релігію в шлюбі та сімейних стосунках перш за все обстоювало тогочасне законодавство.
- 3 Які особливості (за **Джерелами 2, 4**) характеризують полікультурність традиційного українського суспільства? Поясніть, чому в одних регіонах країни було більше міжнародних шлюбів, ніж у інших, із чим це пов'язано.
- 4 Знайдіть у **Джерелах 5–7** факти, які свідчать про міжкультурні шлюбно-сімейні зв'язки на українських землях кін. XIX — поч. XX ст., визначте, якого характеру вони були (міжетнічні, міжконфесійні, міжстанові тощо).
- 5 За підсумками обговорення матеріалів цього підрозділу визначте: чи враховували інтереси особи, її почуття та думку при виданні за представників інших культур та станів чи, навпаки, забороні шлюбу з ними. Обґрунтуйте свою думку цитатами.

* ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ

- 1 Пригадайте народні пісні, наприклад, «Ой під вишнею, під черешнею», «Чорноморець, мамо», «Била мене мати березовим прутом», «Їхали козаки із Дону додому», «Горіла сосна, палала», «Засмутились галичанки» чи інші. Дайте відповідь на запитання: що таке «гарна партія» з точки зору батьків, сусідів? А якими були шлюбні пріоритети з погляду власне молодих? З якими обмеженнями при виборі подружжя та заборонами на укладення шлюбу стикалися люди наприкінці XIX — поч. XX ст.?

Блок II

ШЛЮБНІ ТА СІМЕЙНІ ОБРЯДИ

• Джерело 8 Візуальні матеріали. Картини

Художнє зображення весілля в традиційному українському суспільстві

Пимоненко М. Весілля в Київській губернії. Поч. ХХ ст.

Пимоненко М. Свати. Поч. ХХ ст.

• Джерело 9 Свідчення очевидців

Весільні звичаї до початку 1920-х рр.

— Тоді було довго готуються до весілля. Під час посту весіль не було, а як нема посту, тоді весілля проводили і навесні, і взимку — особливо на м'ясицях, як посвятять воду. Пекли коровай, у п'ятницю розвозили шишки і кликали на весілля. Тепер теж так роблять, тільки тепер машинами розвозять, а тоді кіньми. А в неділю починається весілля. Сходиться все село. Ті, що запрошені, приходять увечері, а вдень сходиться молодь і гуляє цілий день до вечора. Грає чи скрипка, чи гармонія: танцюють, веселяться, а ввечері засідають ті, що покликані на весілля. І так до середи, а в середу кажуть: «Із середию та з невісткою молодую». І тоді вже все. (Медведенко Микола Іванович).

— В першу чергу саджають за стіл друзок, а гості чекають. Тоді не було стільки горілки, як тепер, тоді трьома літрами горілки відбували весілля. Друзки поїли і співають. Страви готували не так, як тепер. Готували печеню,

капусту, локшину на молоці, огірки. І всі були раді. Дружки поїли, вийшли — а на дворі вже музики грають. Тоді сідають гості, і не було кожному окремої чарочки й тарілочки — чарочку маленьку передавали по колу, пили з неї по черзі. Як гості поїли, тоді вже й вони виходять і гуляють. Танцювали прекрасно. Пізніше після революції танцювати вважалося міщанством, і ми цього не навчилися, а дореволюційна молодь дуже гарно танцювала. (Осадча Устина Юхимівна).

— У кого що є. Давали і корову, давали і воли чи ще що. А в скриню клали і сорочки, і рушники, і хустки, і спідниці, і юпки. Хто скільки надбає. Були і по десять сорочок, а в кого сорочок і по двадцять було (де багаті люди були). І ска-терті, і рядна були. Ті хто пряде, то таку ковдру товсту випряде. І ряден було в кого десятеро, а в кого і двадцяттеро, а в кого тільки п'ятеро було. Всякі були. І бідні були, і багаті. (Булах Марія Андріївна).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–1930 років. — К.: Родовід, 1999.

• ДЖЕРЕЛО 10 Думка дослідника

Радянська сім'я: нова ідеологія і переписування шлюбно-сімейних традицій

Процес розвитку сімейної обрядовості в радянський час можна поділити на окремі періоди: 20-і — початок 30-х років — період пошуку нових форм сімейної обрядовості; 30-50-і роки — час відсутності обрядовості при реєстрації народжень, шлюбів; кінець 50-х — початок 60-х років — початок нового етапу становлення радянської обрядовості і звичаєвості, відродження певних елементів народних традицій.

Оскільки в 1920-х роках нові сімейні обряди проводились на протигагу давнім релігійним обрядам, вони і називались по-новому: «червоні хрестини», «звіздини», «червоні весілля», «червоний похорон» тощо. «Червоні» або «комсомольські весілля» були людними. На комсомольські весілля часто приїздили шефи-робітники з ближніх міст. Реєстрацію шлюбу проводили в сільраді [...]. Урочиста реєстрація шлюбу також нагадувала збори. До президії запросили молоду, молодого, дружбів, свашок, дружок. Була прочитана також доповідь про новий побут, шефи вручили молодим подарунки: портрети, матерію, книжки. З привітаннями виступали голова комнезаму, весільний батько, представники від громадськості. У 1920-х роках побутували і так звані «червоні заручини». Відбувались вони на зразок давніх традиційних заручин з участю родичів нареченого і нареченої. Тільки на відміну від традиційних, в них провідну роль відігравали комсомольці, громадськість села, а не родина.

Радянські свята та обряди в комуністичному вихованні. — К.: Молодь, 1972. — С. 81–82.

• Джерело **11** Повідомлення

Впровадження нових безрелігійних свят і обрядів стояло в центрі уваги комсомольських організацій. Так, комсомольський осередок с. Велика Кириївка Бершадського району на Вінничині у березні 1924 року, прийняв рішення провести «червоні хрестини» дочки селянина Василя Бендяка. Розробляючи сценарій свята, комсомольський осередок ухвалив: «Наректи дочку Василя Бендяка на честь В. І. Леніна — Леніною. Обов'язки кума покласти на Великокириївський комітет незаможних селян, а обов'язки куми — на Комуністичну спілку Молоді».

Нові обряди та звичаї — в життя і побут трудящих. — К., 1970.

• Джерело **12** Свідчення очевидців

Про весілля після колективізації

Питання А: Які були весілля?

Відповідь А: Весіль стало менше, вони стали коротшими. Там голод, там в колгосп тягнуть.

Візьмуть тихо розпишуться і на тому-все. (Чуб Федора Оксентіївна).

Питання Б: Вам коровай пекли?

Відповідь Б: Та який коровай. Ми одружилися в гуртожитку і кожен день отримували шматочок хліба (Безкоровайна Парасковія Митрофанівна).

Питання В: Чи було у вас придане?

Відповідь В: Так, мати збрала придане. Що там було? Свита овеча, кожух, а у кого трохи краще було, так ще і 10 сорочок (Бугаєва Ганна Юхимівна).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–1930 років. — К.: Родовід, 1999.

• Джерело **13** Думка дослідника

Сімейна обрядовість в 30-х роках не знаходилась в центрі уваги громадськості. Народження чи одруження узаконювалось в ЗАГСх без спеціальної обрядовості. Свідоцтво про укладання шлюбу виписувались у вигляді двомовного документу — російською мовою та місцевою мовою союзної республіки. [...] Саме весілля стало справою буденною і малопримітною. У деяких селах стали практикуватися випадки, коли наречений відвозив наречену без відома батьків у свій будинок, а потім молоді збирали друзів на одне з нових радянських свят, як би з нагоди створення сім'ї, але номінально, наприклад, з нагоди збору врожаю або дня народження вождя.

Нарынбаев А. Горько! Гирко! Кибє! // Литературная газета. — 1973. — 24 янв.

• Джерело 14 Свідчення очевидця

Макар Посмітний про весілля прославленої ланкової Серафіми Березовської і Василя Чечукова в с. Розквіт на Одещині. 1948 р.

Порядок проведення весілля, кошторис витрат схвалили на загальних зборах колгоспників. Настав день весілля. Напередодні жінки напекли цілі гори шишок, короваїв, наварили й насмажили всього. Два короваї спекли спеціально для молодих. На другий день була неділя. Проводжати молодих до ЗАГСу вийшов увесь хутір. Співали дружки, співали й усі, грала музика. Я був весільним батьком. Молода перев'язала мене і свого судженого шовковими хустками. На вулиці вишикувався цілий весільний поїзд: спереду мій «Москвич», а за ним друга легкова машина. Далі кілька завітчаних вантажних автомашин, на яких усілися родичі молодої, музиканти, дружки і наш винороб Іван Коваленко з барилом колгоспного вина. А за машинами вишикувався цілий загін мотоциклістів. У нас тоді вже п'ятнадцять колгоспників мали свої мотоцикли. Весь весільний поїзд рушив у село Онорівку до сільської Ради. Коли молоді розписалися, я поздоровив їх, побажав сто років жити і підніс по чарці вина. [...] Назад молоді їхали в одній машині [...] Зустрічав молодих увесь колгосп коло клубу. Від порога слався довгий рушник, щоб так рівно стелилася дорога молодим у житті. А щоб вони були щасливі і багаті, обсипали їх цукерками, горіхами, квітками й дрібними грішми.

Посмітний М. В Чорноморських степах. — К.: Держлітвидав УРСР, 1960. — С. 73–75.

• Джерело 15 Думка дослідника

1960-ті рр.: нова обрядовість як шлях до уніфікації

В 1960-х роках для відзначення сімейних урочистостей відкриваються спеціальні приміщення — палаци, кімнати урочистих подій при будинках культури, сільрадах (на початку 60-х років вони почали називатись палацами, «кімнатами щастя»). Перший в СРСР «Палац одружень» було відкрито в 1959 р. в Ленінграді. В 1960 р. «Палац одружень» відкривається в Києві, в 1961 р. — у Дрогобичі. На початку 60-х років в Україні та в інших республіках урочисту реєстрацію шлюбу почали проводити спеціальні обрядові комісії з двох чи трьох чоловік — депутата міської, сільської Ради народних депутатів, секретаря районного комітету комсомолу за участю працівників ЗАГСу чи «Палацу одружень». Важливість події підкреслювала відповідна символіка — портрет В. І. Леніна в дитячі роки (при реєстрації новонароджених), гасло «Міцна сім'я — міцна держава» (при реєстрації одружень). Згодом починає використовуватись однотипна офіційна символіка: державні герби і прапори СРСР і УРСР, портрети або скульптури Леніна. Новим елементом весільного обряду стало покладання квітів до пам'ятника Леніну, монумента або братської могили загиблих воїнів.

З передвесільних обрядів повністю зникли оглядини, змовини, на яких вирішували розмір приданого [...].

Ритуал урочистої реєстрації дитини також урізноманітнюється окремими обрядовими деталями: куми розписуються на Пам'ятці, яку дарували для дитини, кумів перев'язують рушниками, дітей загортають у відповідного кольору (рожеву — для дівчинки, блакитну — для хлопчика) ковдру, пов'язують такого ж кольору банти. В обряді громадянського іменування новонароджених беруть участь жовтенята, піонери. Під час запису дитини в «Книгу актів громадянського стану» діти декламують вірші або співають пісню «Хай завжди буде сонце», дарують для немовляти зірочку жовтеняти, піонерський галстук.

Нарынбаев А. Горько! Гирко! Кибе! // Литературная газета. — 1973. — 24 янв.

• ДЖЕРЕЛО 16. Візуальні джерела. Фото

Молоді подружжя різних років

Київщина, 1916 р.

Буковина, 1930 р.

Львівщина, 1938 р.

Вінничина, 1961 р.

З родинного архіву Овсієнків,
1973 р.

З родинного архіву
Голосових, 1978 р.

Із сімейного архіву О.Панченко, 1980-ті рр.

З родинного архіву Годжаєвих (Баку, Азербайджанська РСР, 1985 р.)

З родинного архіву Поکیدових, 1989 р.

З родинного архіву Маркусів, 1990 р.

👉 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

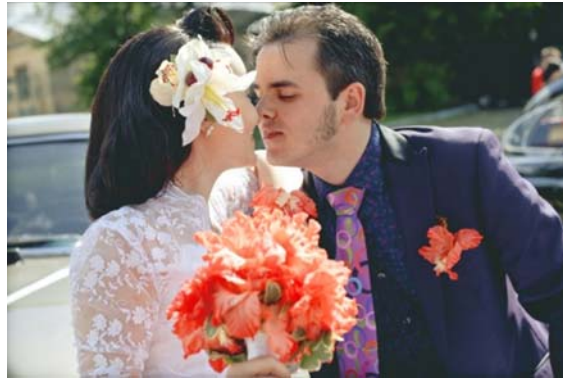
- 1 Ознайомтеся з **Джерелами 8, 9**. Дайте відповідь на запитання: яким було традиційне весілля, які етапи воно передбачало?
- 2 Які відмінності були у святкуванні весілля різних сімей в сільській місцевості початку ХХ ст.?
- 3 Наскільки змінилися тривалість та багатство весільного обряду у сільській місцевості після колективізації та Голодомору (**Джерела 11–13**)?
- 4 Ознайомтеся із **Джерелом 14**, яке описує весілля заслуженої ланкової. Поміркуйте, чи у всіх селян та міщан у післявоєнний час була змога так святкувати? Що мали засвідчити такі показові весілля та репортажі про них у радянській пресі?

• ДЖЕРЕЛО 17 Візуальні джерела. Фото

Стилізовані весілля

Українське весілля. м. Тернопіль, 2012 р.

Найдрайвовіше весілля стиляг Каті та Ярослава. — 2011. — 24 жовт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://family.lutsk.ua/blog/main/Stulyagu/>.Чорний — колір готичного весілля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://paramoloda.ua/blog/main/Chornyiy--kolir-gotychnogo-vesillya/>.
 ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Об'єднайтеся у дві групи.

Група 1. Прочитайте **Джерела 10, 11** і охарактеризуйте нову радянську сімейну обрядовість в СРСР за такими запитаннями.

- ◆ чому у 20-х рр. ХХ ст. в СРСР починає запроваджуватись нова сімейна обрядовість?
- ◆ які нові сімейні обряди було запроваджено і як вони проводились?
- ◆ де і як проводилась реєстрація шлюбів, новонародженої дитини?
- ◆ наведіть приклади впливу радянської ідеології на шлюбну обрядовість.

Група 2. Прочитайте **Джерела 10, 15** і охарактеризуйте сімейну обрядовість 60-х рр. ХХ ст. в СРСР за такими запитаннями.

- ◆ які інновації на державному рівні було запроваджено для більшої урочистості сімейних обрядів?
- ◆ де і як проводилась реєстрація шлюбів, новонародженої дитини?

Представте результати роботи груп.

2 У кожній групі розгляньте фотографії із **Джерела 16** (із закритими підписами). Впорядкуйте фото від найдавніших до найсучасніших, орієнтуючись на специфіку зображення пар. Після чого відкрийте дати під фото і порівняйте результати. Дайте відповіді на запитання:

- ◆ що залишається незмінним, а що змінюється на весільних фотографіях?
- ◆ який момент шлюбної церемонії відображений?
- ◆ у чому проявляється вплив держави, політичної ситуації в країні?

- ♦ що спільного простежуємо на фотографіях 1960-х – 2000-х рр.?
- ♦ які політичні атрибути присутні на фотографіях і чому?
- ♦ наведіть приклади, які свідчать про те, що у ХХ ст. уже не церква, а держава реєструвала шлюб та визначала весільний обряд.
- ♦

3 Ознайомтеся із **Джерелом 17**, дайте відповіді на запитання:

- ♦ які саме культури стилізовані на цих весіллях?
- ♦ у чому проявляється вплив моди, належності до певних молодіжних субкультур, уподобань та індивідуального прояву молодят?
- ♦ що приваблює нині наречених у традиційних шлюбних церемоніях різних національностей, які їх елементи включаються у сучасні весілля?
- ♦ наведіть приклади сучасних весіль, організованих у стилі молодіжних субкультур.

* ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ

- 1** Чим народні сімейні обряди відрізнялися від радянських? Відповідь аргументуйте матеріалами із **Джерел 8, 10, 15**.
- 2** З чим, на Вашу думку, пов'язаний розвиток культурного багатоманіття у сімейній обрядовості ХХІ ст.?
- 3** Віднайдіть у матеріалах цього блоку три варіанти шлюбних церемоній, які побутували на наших теренах у середині ХХ ст. Які культурні традиції вони презентували?

👉 ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- 1** Використовуючи Інтернет-ресурси, сімейні альбоми, родинний досвід, підготуйте фотоколаж важливих місць фотографування і покладання квітів у ході шлюбної церемонії, типових для вашої місцевості. Прокоментуйте, чим пояснюється вибір цих місць.

• ДЖЕРЕЛО 18 **Думка дослідника****Радянська двомовність: процеси русифікації в міжнаціональній комунікації**

Статистичний аналіз матеріалів переписів населення показує: що більше людей серед неросійського населення республіки (і насамперед серед осіб корінної національності) знають російську мову, то вище в цій республіці частка національно-змішаних сімей.

У 1950–60-х роках, коли двомовність була розвинена в більшості регіонів країни слабше, ніж зараз, освоєння другої мови, як правило, поєднувалося зі значним розширенням можливостей для міжнаціонального спілкування. В останні 15-20 років вивчення російської мови для більшості неросійського населення в союзних республіках пов'язано вже не стільки з розширенням міжнаціональних контактів [...], скільки з необхідністю залучення до цінностей загальнорадянської та світової культури.

Переписи населення показують, що опанування російським та іншим інонаціональним населенням мови корінних національностей більшості союзних республік значно відстає від масштабів національно-російської двомовності. Так, за даними перепису 1979 р., лише 15% російського населення Грузії вільно володіли грузинською мовою, в Естонії 11% росіян знали естонську, а в Молдавії 11% росіян говорили молдавською мовою.

Сусоколов А. А. Межнациональные браки в СССР. — М.: Мысль. — 1987.

• ДЖЕРЕЛО 19 **Думка дослідника****Радянська сім'я міст Донбасу**

Національний склад сучасних міст Донбасу дуже строкатий. [...] Значно збільшилась частка російського, білоруського, литовського, латиського, азербайджанського народів та представників інших національностей [...]. У середовищі робітників здебільшого прихильно ставляться до міжнаціональних шлюбів, і як правило, не надають значення тому, якої національності буде майбутній зять чи невістка. Найпоширенішими є інтернаціональні орієнтації серед висококваліфікованих робітників з високим рівнем освіти та серед інженерно-технічних працівників. [...] Особливо позитивно ставиться до інтернаціональних форм культури сучасна молодь [...].

Особливо помітним стало зростання міжнаціональних шлюбів, які укладаються греками, вірменами, татарами, болгарами з росіянами, українцями та представниками інших національностей. Серед трудящих цих національностей мішані шлюби становлять від 50% до 93%.

Щодо мовного спілкування. У подружжя різної національності є значне поширення російської та української мов, що особливо характерно для тих сімей, де чоловік і жінка належать до національностей, далеких за мовою. Російська мова в цих випадках поширюється і на родичів подружньої пари. У тих сім'ях, де чоловік і жінка належать до близьких за мовою національностей (наприклад українсько-білоруські), поширена двомовність, але основною мовою спілкування в колі сім'ї виступає українська чи російська. Подібне явище спостерігається і в інших районах СРСР.

При виборі національності молодь лише незначною мірою додержується давніх традицій — визначати національність за батьком. Ще менший вплив традицій спостерігається в групі сімей, де один з членів подружжя за національністю росіянин чи українець, а другий — представник іншої національності, далекої за мовою.

Пономарьов А. П. Сучасна сім'я і сімейний побут робітників Донбасу. — К.: Наукова думка, 1978. — С. 38–42.

• Джерело 20 Думка дослідника

Соціологічний коментар

Слід зазначити, що кількість міжнаціональних шлюбів залежить не тільки від чисельності етносу, а й ступеня концентрації на певній території та етнічної структури поселення. Чим вища концентрація певного етносу та монолітніша етнічна структура населення, тим рідше будуть міжнаціональні шлюби, оскільки не існуватиме об'єктивної можливості для контактів представників різних етносів. Цей факт, зокрема, підтверджують статистичні дані. Наприклад, найменша кількість міжнаціональних шлюбів спостерігається саме у західних регіонах України, де переважає однорідний етнічний склад населення, тоді як на Півдні та Сході України проживає найбільша кількість етнічно змішаних сімей, що пояснюється історичними чинниками досить тривалого процесу переселень.

Надзвичайно велике значення для збільшення кількості міжнаціональних шлюбів мали процеси урбанізації і пов'язана з ним міграція населення.

Разом з тим, не можна зводити причини зростання етнічно змішаних сімей лише до територіальної близькості. Це тільки одна з об'єктивних умов щодо даного феномена, проте далеко не єдина. У виборі шлюбного партнера мають значення і економічна, і професійна, і релігійна, і етнокультурна приналежності тощо. Так, на культурних традиціях відбивається схильність до певного способу життя, крім того етнічні особливості впливають на стосунки у родині, через що іноді виникають суспільні стереотипи в уявленнях про те, яким буває чоловік чи дружина певної національності.

За умов поліетнічності суспільства сучасна сім'я, зокрема, особливо етнічно змішана, виступає об'єктом впливу декількох етнокультурних традицій.

Загальноприйнятим є той факт, що сім'я завжди розглядалася переважно як носій досить інерційного заряду традиціоналізму, стандартів та норм. І в складній ситуації поліетнічності суспільства, багато чого залежить від ваги гуманістичного потенціалу тих культурно-етнічних цінностей, які будуть домінуючими у родинному середовищі. Від того, чи будуть члени національно змішаних сімей відчувати себе чужими або повноправними членами обох етнокультурних спільнот, залежить людський розвиток у цілому.

Галустян Ю. Гендерна взаємодія в сучасному поліетнічному суспільстві // Український соціум. — 2005. — № 1(6).

• Джерело 21 Інтерв'ю подружжя зі змішаних шлюбів

А. Інтерв'ю Юрія Миколайовича Штученка

Мій батько Микола Захарович Штученко (1930–1976 рр.) за національністю українець, а мати Тамара Іллівна Бабару (1937–1999 рр.) — молдаванка. Позналились мої батьки у Москві під час відрядження. На початку 1960-х рр. одружились. Весілля як такого не було. Був формальний розпис у РАГСі. Оскільки родина мешкала у м. Кишиневі у Молдавії, в родині говорили лише російською. Коли народились діти, то проблем з вибором імен не було. Дітей назвали Юрій та Олена. На той час про національне не прийнято було говорити. Усі жили у Радянському Союзі. Батько іноді переходив на українську, якщо ми їздили до його рідних в Україну, на Донеччину. Сам він українських традицій не дотримувався, бо ми жили у місті, де все було більш-менш однаковим — радянським. Кухня була місцева, нічим не відрізнялася від того, що було в інших.

Завжди святкували дні народження членів родини, Новий рік. На 1 травня та 7 листопада ходили на демонстрації. Чи були конфлікти на національному ґрунті? Ні. Ніколи нічого такого не було.

Б. Інтерв'ю Саміра Гасановича Гусейнова

Самір Гасанович Гусейнов (1973 р. н.) — азербайджанець. Моя дружина Галина В'ячеславівна Гусейнова (1973 р. н.) — росіянка. Позналились ми у Москві під час конференції, а у 2003 р. — одружились. Весілля не було. Був формальний розпис у РАГСі. Підтвердження нашого цивільного шлюбу церковним не могло бути, бо я мусульманин, а вона православна. Я не примушував її змінити віросповідання, але якщо колись це станеться, я буду радий. У родині говоримо російською, я хочу, аби мої діти знали російську мову, культуру. Українську я розумію, навіть можу дещо прочитати, але говорити не можу. Нині, поки син ще малий, ми говоримо з ним російською, а коли піде до школи, я почну його вчити азербайджанської. Я не проти загальновідомих імен, але ім'я повинно узгоджуватися із по батькові, із прізвиськом. Отже, нашого сина звати Ріад.

Ми дотримуємося загальноприйнятих релігійних традицій, традиційного мусульманського календаря, поважаємо наші свята, але й до православних свят ставимось з повагою. Якщо це можна вважати традицією, то при укладенні шлюбу жінка обов'язково мала змінити своє прізвище, бо це є першим свідченням того, що вона дійсно вийшла заміж. Вона також обов'язково має носити обручку, що для мене є не таким принциповим. Для мене дуже важливим моментом у дотриманні традицій є обрізання для хлопчиків. Коли настане час, я обов'язково це зроблю для сина. Це важливо не лише з традиційного погляду, але й з суто гігієнічних міркувань.

Кухня у нас загалом загальноєвропейська. Дуже люблю смажену картоплю з курятиною. Можу дозволити собі червоне вино. Я вже казав, що ми дотримуємося традиційних релігійних свят, а також святкуємо Новий рік, дні народження. Чи були конфлікти на національному ґрунті? Ні. Конфлікт може бути між чоловіком та жінкою, але між росіянку та азербайджанцем — ні, бо для чого тоді було одружуватися?

В. Інтерв'ю Тетяни Альбертівни Запарій

Мій чоловік Георгій Дівієвич Афвледіані (1966 р. н.) за національністю — грузин, а я, його дружина Тетяна Альбертівна Запарій (1977 р. н.) — росіянка. Позналились ми у Донецьку. Одружились у 1999 р. Весілля не було. Був формальний розпис у РАГСі. Я взагалі не розумію усі ці плаття, ляльки, квіти... Я росіянка, і у мене вдома завжди говорили російською. Гія (чоловік) навчався у Росії, потім служив у Радянській армії, тому ми завжди говорили в родині російською. Але чоловік завжди дивувався, що в Україні не говорять, або мало говорять українською. Він дуже добре ставиться до української мови. Він іноді буває на зустрічах із своїми співвітчизниками, але вони там говорять російською. На виборі імені сина наполіг чоловік. Хлопця звати Лука (грузинське ім'я). Мені це спочатку не подобалося, але потім я зрозуміла, що це навіть на краще. Ім'я для доньки вже вибирали таким, аби було співзвучним до імені її брата. Отже, вона — Аліка (Ліка). Ми обидва народилися та здобули освіту за радянських часів, завжди говорили російською, отож принципів національного виховання в нашій родині немає. Діти люблять грузинську кухню, але готувати справжні грузинські страви я не дуже вмю, тому вони їх куштують у гостях, наприклад, коли ми буваємо у Грузії чи у родичів чоловіка. У себе вдома вони їдять звичайну їжу.

Свята, як у всіх: дні народження дітей, дідусів, бабусь, Новий рік, Великдень. Традицій ми особливо не дотримуємося. Чи були конфлікти на національному ґрунті? Ні. Ніколи нічого такого не було і не буде.

Г. Інтерв'ю Тетяни Сергіївни Халапян (Корнеєвої)

Олександр Вікторович Корнеєв (1968 р. н.), мій чоловік, за національністю — росіянин, а я, його дружина, Тетяна Сергіївна Халапян (Корнеєва) (1978 р. н.) — вірменка. Позналились ми у м. Донецьк, але згодом переїхали до м. Києва, де у 2003 р. й одружились. Весілля не було. Був формальний розпис у РАГСі. У нашій

родині говорять російською, але діти навчаються в українській школі. До мови дуже добре ставлення, її шанують. Доньку звати Софія, бо це ім'я та його значення мені дуже сподобалися. Хоча можна було б й інше обрати: наприклад, якесь слов'янське. Взагалі-то домовлялися так: якщо буде донька, то називаю я, якщо хлопчик — чоловік. Ми дотримуємося скоріше загальних українських традицій. Справа у тому, що я сама походжу зі змішаної родини: мій батько та дідусь були вірменами. Мама — росіянка. Дідусь із бабцею навіть жили у Вірменії. У дитинстві я разом із татом туди їздила. Після розвалу Союзу все припинилося. Діда з бабусяю батько забрав у Донецьк. Мама з татом завжди говорили російською, а я закінчила звичайну радянську школу. Вірменські традиції мені майже не відомі. Я, звичайно, дещо вмію готувати з вірменської кухні, але у своїй родині радше дотримуюся європейської кухні та правил здорового харчування.

Особливих свят не було. Святкували Новий рік, дні народження. До політичних свят ставилися як до необхідності: треба було сходити на демонстрацію, значить — йшли. Нині у моїй родині ми віддаємо перевагу дню народження доньки, нашим дням народження та дню нашої родини (день укладення шлюбу). Чи були конфлікти на національному ґрунті? Ні. Ніколи нічого такого не було.

Інтерв'ю проводила та перекладала О. Ковалевська, грудень 2012 р.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Прочитайте Джерела 18, 19.

- ◆ Яка мова стає мовою міжетнічного спілкування та інтернаціонального виховання у радянській сім'ї? Чому?
- ◆ Чому наречені різних національностей в республіках СРСР воліли обоє переходити на російську, а не вивчати рідну мову своїх наречених чи мову республіки, де вони мешкали?
- ◆ Яким було ставлення до міжнаціональних шлюбів у представників різних соціальних груп та поколінь? Від чого це залежало?

2 Ознайомтеся із Джерелом 20.

- ◆ Які суспільні процеси сприяють формуванню багатокультурності суспільства?
- ◆ Чому в одних регіонах країни було більше міжнаціональних шлюбів, ніж у інших, з чим це пов'язано?

3 Об'єднайтесь у чотири групи (А, Б, В, Г). Прочитайте по одному інтерв'ю з Джерела 21.

- ◆ Якими національностями представлені змішані сім'ї?
- ◆ Де познайомилося майбутнє подружжя?
- ◆ В яких роках утворювались сім'ї?
- ◆ Чи були проблеми у виборі імені для дитини? як називали дітей?
- ◆ Якими були сімейні свята, традиції?
- ◆ Як вирішувалося питання вибору мови спілкування в сім'ї та національного виховання дітей?

Блок IV

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ СІМ'Ї: АДАПТАЦІЯ ТА ВЗАЄМОВПЛИВИ У СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

• Джерело 22 Мовою першоджерела

Молодь ХХІ ст. про міжнаціональні шлюби

- Одружуватися не обов'язково лише з представниками своєї національності (українець, 18 р., Київ).
- Ще можу уявити собі представника іншої раси другом. А членом сім'ї — важко (кримська татарка, 35 р., АР Крим).
- Якщо людину любиш, то не важливо, ким він буде за національністю (грекня, 33 р., Донеччина).
- Шлюб створюється на основі не національних, а психологічних, особистісних якостей (росіянин, 31 р., Київ).
- Зазвичай життєві проблеми не залежать від національності (гагаузка, 17 р., Одещина).
- Слід зберігати чистоту нації, хоча мені би не заважало, якби біля мене була людина іншої національності, я би поважав її традиції (угорець, 19 р., Ужгород).
- Мені важливо, щоб мій чоловік був євреєм, бо мені буде легше з ним порозумітися, бо ми будемо говорити на одній і тій самій культурній мові. Це робить легшим спілкування (єврейка, 21 р., Київ).
- Стосовно окремих етносів існує упереджене ставлення. Якщо румунку чи угорку то нехай бере за дружину, а циганку — то ні (українець, 20 р., Закарпаття).
- Не знаю чи Україна готова до того, щоби в ній народжувалися маленькі негреньята. Напевно, цим дітям ще важко у нашому суспільстві (українка, 16 р., Львів).
- Своім другом я ще можу уявити негра чи китайця, а от членом родини — ні (угорець, 19 р., Ужгород).
- Ніколи не говори ніколи, але особливого бажання нема вийти за представника іншої раси (гагаузка, 21 р., Одещина).
- Легко можна навчити дитину своїй культурі, не розбиваючи культури свого чоловіка (болгарка, 19 р., Одещина).
- Більше проблем у різнонаціональних сім'ях: різні менталітети, різні віросповідання, різні погляди на життя (росіянка, 17 р., Київ).
- Тато, коли мені виповнилося 16 років, сказав: араб, гагауз і молдаванин — щоб я їх не бачив. У мене поки хлопець болгарин (болгарка, 20 р., Одещина).
- Більшість сучасних шлюбів кримських татар моноетнічні. Буває, що чоловіки — кримські татари — беруть собі в дружини представниць інших національностей. Було й навпаки, але дуже рідко (кримський татарин, 18 р., АР Крим).

- У поліетнічних сім'ях більше проблем, але коли вони долаються, то ця родина стає міцнішою (українець, 21 р., Харків).
- Якщо нація сильно асимілюється в суспільстві, в якому вона живе, то я проти змішаних шлюбів. А якщо її кількість зберігається, то я не проти. Я вважаю, що якщо суцільно будуть змішані шлюби, то кримськотатарська національність асимілюється (кримська татарка, 20 р., АР Крим).
- Коли тато українець, а мама молдаванка, дитина буде стверджувати, що вона українець — це престижніше (гагаузка, 19 р., Одещина).
- Більше проблем у міжнаціональних сім'ях. Бо там спірні питання є: у яку школу віддати дитину (румун, 19 р., Закарпаття).
- В поліетнічних шлюбах, коли українка одружується з росіянином чи арабом, то він приносить щось своє і не завжди українці можуть звикнути до цього. Вже тут починаються певні проблеми (українець, 18 р., Київ)

Міжетнічні проблеми при виборі подружньої пари в сучасній Україні. Васянович О. Форум націй. Газета конгресу національних громад України. — 2011. — вер.-жовт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.forumn.kiev.ua/2011-112-113-09-10/112-16.html>.

• Джерело 23 Думка дослідника

Ксенофобія як показник невігластва

У 1994–1996 рр. у середньому 34% дорослого населення України готові були допустити представників інших етнічних груп як членів своєї сім'ї та близьких друзів, а в 2010–2012 рр. — тільки 17%. Найкраще ставляться (ми вивчали не тільки етнічні, а й лінгвоетнічні групи) до україномовних українців, потім ідуть російськомовні українці, росіяни, потім, із деяким відривом, білоруси, поляки, вслід за ними йдуть євреї. Ще у 1994-му євреї були ближчі, ніж решта неслов'янських груп, а тепер «відстань» трохи зросла. Приблизно на одному рівні представлені німці, французи, американці, канадці, румуни. Найгірше ставляться до негрів і циган. При цьому 35% дорослого населення не хотіли б допускати в країну циган, а 18% — негрів.

У селі найвищий рівень ксенофобії, в селищі міського типу він нижчий, у місті з населенням до 500 тис. чоловік — ще нижчий, а у великих містах — помітно нижчий.

Ксенофобія, безумовно, явище негативне. Останнім часом дехто вважає, що це працює на згуртування нації: є корінна, або титульна нація, що дала назву країні, і в неї мають бути якісь переваги, а тому ксенофобія щодо інших — це добре. Дехто пропонує ввести в паспорти графу «національність», відстежувати, щоб на всіх керівних позиціях кількість етнічних українців була не меншою, ніж статистичне співвідношення. Дивно, як кепсько люди засвоюють уроки історії, пропонуючи прості, але тупикові рішення.

Інтерв'ю з генеральним директором Київського міжнародного інституту соціології Володимиром Паніотто / Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/socium/kxenofobiya-yak-pokaznik-neviglastva-roste-razom-iz-lyudinyou_.html.

• Джерело 24 Свідчення очевидців

Інтернет-інтерв'ю

Він — грузин. Вона — українка. Іванна плюс Арчил — це формула кохання. Стосунки переросли в роман, роман — у велику любов. Усі етапи створення сім'ї минули за кордоном. У Швейцарії та США. Осіли в Україні. Нині Арчил, Іванна та дві їхні доньки в родині спілкуються між собою на чотирьох мовах.

Арчил Цинцадзе, чоловік: «Іванка така людина, яка ставиться з великим розумінням до того, що я — грузин. Діти розуміють. З дітьми спілкування у мене абсолютно на грузинській. Іванна спілкується українською».

Іванна Климбуш-Цинцадзе, дружина: «Я думаю, тільки за рахунок того, що кожен із нас настільки любить своє, ми вміємо поважати інше, тому мовне питання взагалі не стоїть».

Російська в родині Климбуш-Цинцадзе — мова міжнаціонального спілкування. Так Арчил та Іванна познайомилися. Живучи за кордоном, спілкувалися англійською. Згодом перейшли до знайомства, відповідно, з українською та грузинською.

Іванна Климбуш-Цинцадзе: «Я вчу грузинську, бо мені ж потрібно розуміти, про що чоловік говорить з дітьми».

Діти не відстають від батьків. Соломія та Меланія, у грузинському варіанті — Саломе та Мелано — володіють англійською, грузинською та українською. Російську вивчили самі.

Арчил Цинцадзе: «Діти уже розмовляють на двох мовах. Не кажучи про те, що вони чомусь і незрозуміло як підхопили російську мову, якій в принципі їх ніхто не вчив. Вони з української школи це принесли».

Здібності та навички поліглота на сімейному рівні вимагають додаткових зусиль. Тому обидві дівчинки навчаються у двох школах.

Іванна Кампуш-Цинцадзе: «Крім того, що п'ять днів вони ходять до української школи, ще два дні на тиждень — до грузинської».

Арчил Цинцадзе: «У нас в сім'ї вважається так: чим більше мов ми знаємо, тим більше можливостей ми маємо в цьому житті».

Спілкування без бар'єрів. «ВІККА» (Відео-Інформаційний Комерційний Канал) — регіональна телекомпанія. — 2012. — 27 лип. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vikka.c.k.ua/ua/news.php?bl=1&pid=6&view=5783>.

• Джерело 25 Свідчення очевидців

Із інтерв'ю з Іреною Карпою

Народилася у Черкасах. Мешкала з родиною спочатку в Івано-Франківську, потім у Яремче — невеликому містечку у Карпатах. Закінчила Київський національний лінгвістичний університет, відділення французької філології.

Від 1999 р. є солісткою й авторкою текстів гурту «Фактично самі» (з 2007 — «Qarqa»), музика якого становить суміш індастріалу, панк-року, хардкору та психоделічного тріп-хопу.

Зараз Карпа входить до п'ятірки найбільш затребуваних українських прозаїків.

Розлучившись з першим чоловіком Антоном Фрідляндом, вдруге вийшла заміж за американського фінансиста Нормана Пола Генсена. 2010 р. у них народилася донька, яку назвали тибетським ім'ям Корена-Джиа. 2011 року в Барселоні народила другу доньку. З 6 жовтня 2012 р. веде програму «Наші в Раші» на Новому каналі. Програма присвячена російським зіркам шоу-бізнесу, які походять з України.

— Ви живете зараз на дві країни?

— В пропорціях важко сказати. За останній рік двічі по два місяці були в Іспанії — то я народжувала дитину, то ми втікали від зими. Але більше все таки в Україні. Насправді я в Америці рідко буваю, хіба що до чоловікових батьків їздимо.

Я його дуже люблю і поважаю, правда, він мені не вірить...

— Чому?

— Ну, бо йому здається, що я така, знаєте... Мишка бігла, хвостиком махнула... Думає, що на довго мене не вистачить... А взагалі запорука нормально-го шлюбу у тому, щоб жити без страху, що тебе покинуть.

Тут, правда, не таке «безстрашшя», як у наших чоловіків, котрі в сидять біля телевізора, а ти давай котлети смаж і перевіряй дітям уроки, бо я такий прекрасний, і на тобі женився...

Це — одна з причин, чому я вийшла заміж за американця, людину заходу, а не за українця. Хоча — щоб нікого не образити — хочу сказати, що пішла така тенденція, що прогресивних чоловіків стає все більше.

— Ваші діти не губляться в багатомовності?

— У мене діти російської мови не розуміють. Вони на неї якось навіть не реагують. Вдома є англійська. З суржика няні перейшли на дуже гарну українську. І вже навіть мої друзі дивуються: де ти взяла таких нянь?

Ірена Карпа: «Почув українську — і вже боїться курити мені в лице» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/sogodennya/_pochuv-ukrajinsku-i-vzhe-bojitsya-kuriti-meni-v-lice-irena-karpa.

• ДЖЕРЕЛО 26 Спогади очевидців

Історії східного кохання вивчав Олесь Кульчинський, сходознавець

Якось перебираючи в пам'яті коло своїх друзів, я зауважив, що серед них чимало жінок ще в студентські роки повиходили заміж за східних чоловіків або щонайменше тривалий час зустрічалися з ними.

«Маджнун та Лейла».

Мирослава виймає з файла дбайливо складені докупи роздруківки електронних повідомлень та передає їх мені. Написані доволі непоганою англійською, листи переповнені романтичними висловами та згадками героїв середньовічних перських поем. Узагалі, про вміння східних чоловіків залицятися можна писати романи.

Алі розповідав про їхні звичаї, пошану до жінок та дітей, пояснював багатоженство в ісламі: як справедливо вчинив Пророк, дозволивши чоловікам мати кілька дружин, щоб не було самотніх жінок. Але при цьому запевняв, що на практиці таких шлюбів трапляється небагато, і я залишуся для нього єдиною та найбажанішою на ціле життя.

Словом, від наших такої ласки не дочекаєшся. Потім ми кілька разів зустрічалися в Києві та за кордоном. Причому ці зустрічі мене нітрохи не розчарували. Він не вживає алкоголю, не курить, надзвичайно ввічливий.

— То що тебе стримало? Чому ти не вийшла за нього? — дивуюся я.

— Не наважилася. Ми вже збиралися одружуватися, і тут він почав викладати догми та канони ісламу...

У сімейному житті дружина ортодоксального мусульманина зобов'язана строго дотримуватися ісламських традицій: не покидати дім без його дозволу та не приймати гостей, жити в окремій частині дому, виконувати хатні обов'язки, а не підніматися вгору кар'єрними щаблями, виховувати дітей тільки одновірцями з чоловіком та слухатися свекрухи, яка перед заміжжям навіть може перевірити її на цноту.

«Калинова сопілка».

Хай там як, а іншу мою приятельку іранське суспільство нітрохи не нажахало. Навіть навпаки — привабило. Щоправда, її чоловік належить до вкрай вузького кола майже світських іранців, які здобули високу освіту на Заході та походять з родин, що впевнено почувалися в країні й до ісламської революції 1979 року.

Хоча такі випадки й доволі рідкісні, та можна сказати, що Катерині Криконюк удалося в Ірані себе реалізувати. Удосконаливши за чимало років у цій країні фарсі, яку вивчала в університеті, вона стала чи не першим тлумачем українських авторів перською мовою.

Я мимоволі дивлюся на малих дівчинку та хлопчика, що невідступно крутяться біля Каті в її ошатній київській квартирі. Обоє володіють і перською, й українською. Старша Нікі, яка щойно ввічливо прочиняла мені двері й запрошувала в квартиру, вже ходить до школи.

— Важко взагалі було призвичаїтися до такої відмінної від нашої країни? — запитую я колишню одногрупницю.

— Добре знаючи мову та іранський соціум, я не відчувала особливого дискомфорту, коли переїхала жити до Ірану. Буденне життя там, як і всюди, має і хороші моменти, і не зовсім. Але позитивні фактори переважають. Може, тому, що я сприймаю сучасний Іран крізь призму його культурно-релігійної історії. Щодо політики, то це окрема тема.

Загалом кажучи, мене приваблюють у цій країні теплі родинні стосунки, багатий етикет щоденного спілкування, бажання людей допомагати й бути корисними. Це все лежить в основі ментальної програми пересічного іранця й на противагу надмірному європейському індивідуалізму робить людину добрішою, більш співчутливою до страждань решти.

Як відомо в Ірані панує шиїзм. Коли ж вивчаєш шиїзм ближче, то виникає далека асоціація з ортодоксальним православ'ям, де так само велику вагу має віра в чудо, так само релігійна міфологія рясніє оповідками про добрі вчинки святих, так само можна помітити надмірну, я навіть сказала б, фанатичну прив'язаність до зовнішніх обрядів і канонів.

Східні кохання українок. Розповіді не для романів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/26667/Skhidni_kohanna_ukrajinek_Rozpovidi_ne_dla_romaniv.

• Джерело 27 Спогади очевидців

Сім'ї транснаціональних мігрантів в Україні

Махмуд і його сім'я втекли з Афганістану 1993 року, коли йому було трохи за тридцять. Вони прибули до України майже після року мандрів Пакистаном і Казахстаном. Плануючи осісти в Європі, Махмуд ніколи не думав, що залишиться в Києві майже на десять років. Він, його дружина і донька 1998 року нарешті отримали статус біженців в Україні. Родина знайшла житло біля Троєщинського ринку, де в них з дружиною з'явилася ще одна донька, й почала облаштовувати життя в Києві. До 2001 року він придбав броньовані двері й ґратки для вікон, щоби захистити свій новозбудований світ від грабіжників і бандитів.

Махмуд і його сім'я рідко отримують допомогу від української влади і лише незначну допомогу від міжнародних організацій у справах біженців. Вони торували свій шлях в Україні самостійно. Обидві доньки ходять до україномовної школи, і Махмуд з дружиною періодично беруть участь у батьківських зборах. Він також підтримує зв'язки з афганськими організаціями й щодня молиться у місцевій мечеті. Він може розмовляти російською й українською, хоча стверджує, що писати жодною з цих мов не вміє. Як діабетик зі скаліченою правою рукою, він отримував необхідну медичну допомогу в Києві різними каналами. Торгуючи на Троєщинському ринку, Махмуд краще забезпечує свою сім'ю, ніж це було можливо в Афганістані чи Казахстані.

Рубл Б. Капітал розмаїтості. Транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві / Пер. з англ. Т. Цимбал. — К.: Критика, 2007.

• Джерело 28 Думка дослідника

Багатомовне середовище.

Мовна адаптація транснаціональних мігрантів

Діти київських мігрантів із Афганістану, Курдистану, Африки та В'єтнаму ходять до шкіл, які не пропонують жодних спеціальних програм сприяння акультурації, ніякої спеціальної мовної підготовки для навчання російською або українською, і вкрай рідко влаштовують корективні курси з інших предметів. Але що цікаво, вчителі, шкільна адміністрація, батьки-мігранти та самі їхні діти засвідчують, що за загальною навчальною успішністю неможливо відрізнити дітей, чиї батьки народилися за кордоном, від школярів, чиї батьки народилися в Україні.

Діти мігрантів розповіли, що головним чином використовують в Україні свою рідну або російську мову, коли спілкуються з сім'єю або друзями. Переважна більшість дітей, які прибули до Києва перед 1995 роком, навчаються в україномовних школах, хоч ця тенденція змінилася на користь російськомовних шкіл наприкінці 1990-х років.

Попри те, що вжиток української мови дітьми транснаціональних мігрантів поступається використанню російської та рідної мови батьків, він вищий, ніж рівень її ужитку, зафіксований у опитуваннях неетнічних українців, що жили в Україні на початку 1990-х років.

Діти транснаціональних мігрантів Києва створюють своє багатомовне середовище, в якому всі учасники почергово користуються трьома мовами — мовою своїх батьків, російською та українською.

Рубл Б. Капітал розмаїтості. Транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві / Пер. з англ. Т. Цимбал. — К.: Критика, 2007.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ

1 Розмістіть по різних стінах аудиторії таблички з написами:

- ♦ «При створенні сім'ї національність не відіграє особливого значення»;
- ♦ «При створенні сім'ї надаю перевагу моноетнічній родині»;
- ♦ «При створенні сім'ї варто враховувати національність майбутнього подружжя».

Роздайте учасникам по картці з цитатою із **Джерела 22** і попросіть самостійно прочитати, не озвучуючи іншим учасникам. Використовуючи метод «Займи позицію», запропонуйте учасникам прочитати написи на всіх табличках і підійти до тієї, напису на якій відповідає, на думку учасника, зміст цитати.

Попросіть кожного члена групи прочитати цитату вголос і пояснити свій вибір.

Після завершення обговорення запропонуйте учасникам повернутись на свої місця і продовжити роботу із джерелами.

2 Прочитайте **Джерело 23**.

- ♦ Щодо яких національностей в населення України фіксується страх чи неприйняття?
- ♦ Як Ви зрозуміли, що таке ксенофобія?
- ♦ Як, відповідно до документа, проявляється ксенофобія в українському суспільстві?
- ♦ Чи були серед цитат, з якими Ви працювали (**Джерело 22**), висловлювання, які можна віднести до проявів ксенофобії?

3 Прочитайте **Джерела 24 та 25**.

- ♦ Чим родина Іванни і Арчила та Ірени Карпи відрізняються від згаданих у **Джерелі 21** родин? Чому?
- ♦ Що, на вашу думку, лежить в основі створення сучасної міжнаціональної сім'ї?
- ♦ Від кого і від чого залежить вибір мови для спілкування у гетерогенних сім'ях?

- 4 Об'єднайтеся в чотири групи. Прочитайте **Джерела 27 і 28**. Працюючи у групах, випишіть окремо «переваги» та «проблеми» проживання в Україні сімей транснаціональних мігрантів. Після завершення роботи, використовуючи метод «Коло ідей», попросіть представників груп по черзі, уникаючи повторів, називати по одному прикладу «переваг» і «проблем». Процес триватиме доти, доки всі ідеї не будуть озвучені. Під час роботи всі ідеї запишіть у табличку на фліпчарті або дошці та обговоріть їх. Попросіть учасників пригадати, на які «переваги» і «проблеми» у міжнаціональних шлюбно-сімейних стосунках вони натрапляли, працюючи з матеріалами заняття. Упродовж обговорення наголосіть, що наявність проблем ускладнює можливість міжкультурного діалогу, але такий діалог стає більш реальним тоді, коли люди у національній багатоманітності знаходять переваги.
- 5 На основі текстів **Джерел 21, 25, 26 та 27** дайте відповіді на запитання: чим транснаціональні родини відрізняються від міжнаціональних шлюбів громадян однієї країни? Чому? Де мешкали згадані сім'ї? Чим ці родини відрізнялися від інших?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОБГОВОРЕННЯ

Після представлення результатів роботи (1, 2, 3, 4 групи) поверніться до ключового запитання:

- ◆ Як змінювались сімейно-шлюбні (родинні) відносини у ХХ — на поч. ХХІ ст. у площині міжкультурного діалогу?
- ◆ Що впливало на ці зміни і що впливає зараз?

Проведіть підсумкову рефлексію за такими запитаннями:

- ◆ Про що Ви дізналися на занятті?
- ◆ Який вид роботи Вам сподобався і чому?
- ◆ Що Вас здивувало під час роботи?
- ◆ Які види діяльності були для Вас найбільш складними і чому?
- ◆ Які запитання були для Вас складними?
- ◆ Що, на Вашу думку, ускладнює міжкультурний діалог в сім'ї, а що йому сприяє?
- ◆ Якою бачите Ви свою майбутню сім'ю, міжкультурний діалог в ній?